

tilbedelse. Også for en menighets bönn og tilbedelse er det godt at den er stor og at den har mange kapeller. For meg betyr dette at den frir og bevarer oss fra en av tidens største synder og farer: den åndelige likeretting. Denne kirke er nemlig rummelig, som Guds faderhjerte er rummelig, den har mange rum, slik som i »min Faders hus», hvor det er »mange rum» (Johs. 14, 2).

Et av disse rum vil dere gjerne ha disse dagene. Jeg vet at for mange av dere er det så at dere omfatter deres måte å tilbe på med sterk tro og dyp fromhet. Deres bönn og tilbedelse er blitt litt av deres eget hjerteblood.

Hvor hjertet er helt med i bönn og tilbedelse, blir Guds hjerte varmt.

Kan dere gi vår kirke, våre menigheter mere av bönn og tilbedelse, ville meget være vunnet. Her er så alt for lite bönn, og enda mindre tilbedelse.

Men her i kirken hvor det er så mange kapeller, og hvor det engang var så mange altere, var det bare ett høyalter. Og vi skal huske at kirkens navn var ikke Nidaros domkirke, enda mindre St. Olavs dom. Dens navn var Kristkirken i Nidaros. Intet sidekapell og intet sidealter må noen gang bli høyalter for dere. Hva dere enn gjør og mener, må dere aldri svikte høyalteret. Bare når Høyalteret dominerer i Kristkirken selv og Guds ord får lyde purt og rent og sakramentene blir rettelig forvaltet etter den nåde Gud har gitt oss, kan vi sammen bekjenne vår tro på en hellig allminnelig kirke.

*Arne Fjellbu.*

## **»De historiske forutsetninger for en fornyelse av den menighetsmessige bönn, særlig tidebønnen.»<sup>1)</sup>**

Vi skal nu ta for oss spørsmålet om de historiske forutsetninger for en fornyelse av den menighetsmessige bönn, særlig tidebønnen, og det er rimelig at dette spørsmålet blir tatt opp. Overalt gjelder

<sup>1)</sup> Föredrag vid sammanträde med Nordiska Nämnden för tidegård i Trondheim juni 1949.

det at når gammelt og glemt arvegods forholdsvis hurtig og relativt uformidlet dras fram i lyset, ligger det alltid nær å spørre: hvordan var dette gamle dengang det ennå var i bruk og hadde en levende funksjon, hvorfor og hvorledes ble det i tidens løp omdannet eller ganske enkelt puttet på kirkens mørkeloft? Og ennå mer naturlig er det å stille dette historiske spørsmål når det er denne historie vi for en stor del er henvist til når det gjelder det konkrete materiale til fornyelsesarbeide. Her er kildene vi vil øse av, den grunn vi vil bygge på.

Men vi går til historien ikke bare for å få en tilknytning, et utgangspunkt og materialsamling, men også for å få sanksjon på vårt eget arbeide: historien viser kanskje at det vi vil ta fram, en gang hadde livets rett, og særlige hindringer som i sin tid og under visse forhold kvalte dette liv, mener vi nu er på vei til å bli ryddet unda; i sin rot og i sitt vesen er det vårt eget, vi er overbevist om dets eksistensberettigelse i dag, og historien viser at det tross alt var og er vårt. Historien skal også være vår læremester: den skal hjelpe oss å oppfatte de kanskje spede og spredte røster som taler fra gamle bøker om fedrenes liv i bønn og sang, skal advare oss mot blindgater og avveier, skal lære oss også å se dypere ned i vårt eget behov og klarne vårt blikk så vi rett tyder tidenes tegn.

Når vi nu i spørsmålet om den menighetsmessige bønn i all korthet skal se på den historiske utviklingsgang her i Norge fra reformasjonstiden og til i dag, vil vi først ta for oss tidebønnen, fordi det om den dessverre ikke er så svært mye å si. Tidebønnen har i Norge — som vel i de fleste land — aldri egentlig vært menighetsmessig: det var især klostrets, domkirkens og prestens sak. Slik fortsatte det også i Norge en kort tid etter reformasjonen, men i og med at *forpliktelsen* til tidelesing bortfalt, at presteskabet ble sterkt redusert og kirkens inntekter ble vesentlig svekket, døde den geistlige tidelesing og korsang ganske snart ut. I skolene dvs. katedralskolene, latinskolene fortsatte den ennå i lange tider. Men av slike skoler hadde vi i Norge opp til 1817 bare 4: Oslo (Christiania) — Stavanger (flyttet sammen med bispetet: ca. 1700 til Christiansand) — Bergen og Trondhjem. Her levde ottesangen og aftensangen videre på latin opp til 1640, siden da på dansk-norsk. Her ble sunget antifoner, Davidsalmer, hymner og cantica, kyrie eleison og andre bønner. På søn- og helligdagene dessuten preken og katekismusfremsigelse i kor, anført av skole-

mesteren. Den videre utvikling av disse blandede tidebønn-gudstjenester er et broget og uklart kapitel; for søndagens vedkommende tok prekenen overhånd, de andre ble omdannet på forskjellig måte, mest i ren kateketisk-pedagogisk retning. Dette motiv hadde forresten hele tiden for en stor del behersket disse bønnegudstjenester. Således heter det f. ex. i de norske biskopers utkast til en Ordinans i 1604: »det er meget godt og såre gavnlig at ungdommen tilholdes til sang og lesning, ikke alene i skolen, men også i kirken: at de i så måte må straks i de unge år lære Davidsalmer utenat og vennes til å lese og gi akt på den hellige skrift. Når som alt dette skjer av troen og til Guds ære samt den kristne ungdoms forbedring». Så vidt 1604. Likaledes er det karakteristisk at Kirkeritualet av 1685 overhodet ikke nevner tidesangen: den ansees nu som et rent skoleanliggende. Henimot slutten av 18de årh. bortfalt tidesangen i de fleste byer i Danmark-Norge, og rescriptet av 27 desember 1805 setter sluttstrekken under denne utviklingen ved å frita latinskoleelevene for *all* »sangoppvartning» i bykirkene, både i og utenfor gudstjenesten. Denne sangoppvartning *utenfor* høymesse-gudstjenesten skulle bortfalle helt nu, og den *i* gudstjenesten og ved de ministerielle forretninger istedet overtas av almueskolens elever, en bestemmelse som i Norge etter hvert døde bort av sig selv.

Dette som nu er sagt gjaldt byene: i kirkene utover *landsbygden* har tidesangen neppe lydt i alle disse århundrer, og selv i de få *byene* i Norge var den ingen egentlig menighetsgudstjeneste, og har derfor heller ikke påviselig kunnet fremme den menighetsmessige bønn. Spør vi etter *denne*, må vi gå til høymessen.

Dessverre er det ikke så mange vitnesbyrd vi nu synes å ha om menighetens aktive deltagelse i gudstjenestens bønner, responsorier, akklamasjoner osv., men da gudstjenestlivet i Norge i eldre tid ennå ikke har vært gjenstand for inngående undersøkelser, er det mulig at det er mer å finne enn det nu ser ut til. Vi får kanskje et lite begrep om det ved å se på de bestemmelsene Ordians-utkastet av 1604 og Kirkeritualet 1685 inneholder om hvem som skal svare presten ved de forskjellige ledd. Her opptrer en sann og forvirrende mangfoldighet av bestemmelser som ikke må trekkes etter hårene; det er: koret eller degnen, koret og kirken, koret og almuen osv. kort og enkelt sakt: koret opptrer *alene* 7 gr., mens almuen = menigheten forutsettes å svare sammen med koret på 6 steder; omtrent samme forhold finner vi i 1685.

Det er grunn til å tro at menigheten i 17de og 18de årh. var aktivt med ved de forskjellige liturgiske ledd i gudstjenesten som nu mer og mer blir en ren salmemesse slik vi finner den i Kirkeritualet. Det er utsagn om at salmesangen — i alle fall nogen steder — klang lydelig fra menigheten i lange tider, helt inntil de nyere koralbøker i 2den halvdel av 18de årh. med sin urytmiske og 2- og 4-delte takt la sin dødninghånd over menighetssangen. Dette + de to nye salmebøker fra denne tid, særlig Den evangelisk-kristelige fra 1799 + innføringen av psalmodikon, monokorden i 1830—40-årene, gjorde alle sitt til å avstedkomme den temmelig absolutte liturgiske passivitet vi finner vitnesbyrd om i næsten hele vår kirke, i by og på land i tiden 1825—75, ja ennå meget lenger. Menigheten sier ikke et eneste ord, hverken ved »og med din ånd» eller »amen» eller noget annet. Det er bare korets eller klokkerens stemme som lyder — som ennå idag mange steder i den evangelisk-lutherske frikirke som skilte seg ut fra Den norske kirke nettop i dette tidsrum og ikke har hatt nogen egentlig parallell til våre ritualrevisjoner i 1887 og 1920. Helt opp til 1814 og lenger har vi — særlig på Vestlandet — bevis for en tidligere ganske utbredt skikk, nemlig at menigheten høylydt messer sammen med presten både i kollektene og leksjonene. Men alt dette forstummer senere i århundredet. Ja, endog litaniet faller nu næsten *helt* ut av bruk, både på den årlige bededag etter påske og ved de ukentlige fredagsgudstjenester i byene; nogen steder *leser* presten alene begynnelsen av litaniet, men andre steder faller det helt vekk.

Fra de siste årtier av forrige århundre ble ved forskjellige tiltak både menighetens salmesang og dens liturgiske aktivitet vesentlig øket. Her må først nevnes Landstads salmebok i 70-årene, men spesielt den nye høymesse-ordning fra 1887 hvor de liturgiske ledd ikke bare er restaurert i forhold til tidligere alterbøker og praksis, men endog er vesentlig utøket med de kjente felleskirkelige ledd både i messens antekommuniondel og ved nattverden. Denne gudstjenesteordning som i årenes løp mer og mer trengte seg fram, ble etter 1920 helt enerådende. I alle fall i visse henseender er den helt klar i terminologien: det er *menigheten* som er aktivt handlende, ikke bare koret eller klokkeren. Foruten dens deltagelse i salmesangen forutsettes menighetens lydelige aktivitet — foruten i diverse amen — både i Kyrie, Gloria, i Sanctus og Benedictus, i 6 responsorier, ja etter 1920 i hele 10—12 (2 valg-

fritt i Agnus Dei) responsorier og akklamasjoner; videre kan prest og menighet sammen fremsi Credo, og litaniet med dets veksel-sang kan foruten på langfredag og bededag brukes også i hele fastetiden.

Liturgisk sett er det altså en sterkt aktiviserende impuls som er satt inn i vårt gudstjenstliv i de to siste menneskealdre. Og det beste er det enkle faktum at disse bestrebelser virkelig for en stor del er satt ut i livet og er i bruk i menighetene. De er ikke *bare* ideelle papirbestemmelser, men har i vesentlig grad omformet våre gudstjenester — ennu kanskje mest åpenbart i mange bymenigheter — omformet dem fra temmelig tørre, nøkterne og passive prekentjenester til bønnegudstjenester, og med et ganske sterkt innslag av tilbedelse og lovsang. Og det er neppe tvil om at skulle en Christiania-prest fra 1850-tallet våkne opp i dag og overvære høymessen f. ex. i en av de større Oslomenigheter, ville han neppe tro sine egne øyne eller kjenne seg særlig igjen.

Ut fra denne våknende liturgiske interesse er det også i de siste årtier blitt gjort en del for å utvide den liturgiske bønn, særlig ved å gjenoppta vespertradisjonen. De første ansatser i denne retning finner vi i Bergen i 1917 med pastor Alf Fasmer Dahls »Liturgisk Vespergudstjeneste til bruk ved Reformasjonens 400 års jubileum». Dette arbeide ble fortsatt av Fasmer Dahl som i løpet av få år hadde gitt ut vespere for hele kirkeåret. I sin stil var de noe romantiske, og mønstrene for dem var de tidlige svenske forsøk på dette område. Også Alterboken av 1920 har et lignende avsnitt om vespergudstjeneste, men det gikk disse forsøk på samme måte som med den høykirkelige Pro-ekklelesiabevegelse i 20-årene: det ble alt samman skjøvet i bakgrunnen eller kvalt av kirkestriden og kampen om den liberale teologi.

Senere tiltak på dette område (fra 1930 og —37) prøver å gjennomføre en nøyere tilknytning til middelaldertradisjonen og er, forsåvidt det musikalske angår, adskillig mer tilfredsstillende. Men når det gjelder en fornyelse av tidebønnen, av kirkens bønn, nytter det ikke *bare* å spørre om det er vakkert og stemningsfullt. Vi må også argumentere liturgisk og teologisk.

Tidebønnen bør kunne bli noget av en menighetsgudstjeneste, og det musikalske skal tjene ordene, for det er ordene som *bønneord* der er det primære. Alle de ovenfor omtalte tiltak går imidlertid avgjort ut fra at prest og kor er de »opptredende»; menigheten er passive, nytende tilhørere: det blir mere konsert og underhold-

ning enn bønn og tilbedelse. Dertil kommer at oppdelingen av ledene på prest og kor med hver sitt  $\frac{1}{2}$ -vers er lite tilfredsstillende, likeledes at salmenes korpus tildels er meget sterkt beskåret, ja like ned til to  $\frac{1}{2}$ -vers. På samme måte er det ikke bra med den liturgiske forvirring som naturlig oppstår når man blander inn heterogene elementer ved f.ex. å ta inn Fadervår og Velsignelsen med høymessens musikalske formler. Vi kan vel heller ikke være helt enige i en setning som at »vesperens raison d'être er å få opp igjen den oldkirkelige skikk at Salmenes bok skal synges.» Jeg er nok *tildels* enig i dette ideal, men mener at som *bønn* kan den også bes *lest*, og for de fleste vil det være naturlig å *begynne* med *lest* vesper, ja med *lest* tidebønn overhodet. I denne form virker den for de fleste mer enkelt og umiddelbart som bønn; når man er blitt vant til å lese den, kan man eventuelt begynne å syngre den. Jeg tror dette er den almindelige erfaring fra utviklingen også i Sverige.

Når vi nu har for oss spørsmålet om de historiske forutsetninger for en fornyelse av den menighetsmessige bønn, må vi endelig også kort omtale *de tendenser i tiden* som ved første øyekast ikke synes å ha liturgisk siktepunkt, men som dog dypere sett ligger bak og under og driver mye av dette arbeide fram. Klarest ser vi dem kanskje i deres negative skikkelse som en mer eller mindre ubevisst trang til å komme vekk fra den utøylede individualismes og oppløsende subjektivismes golde favntak: der er en trang tilbake til enhet, til fasthet, til jeg-ets underordning, til disiplin, til fellesskap, til samfund.

Vår ungdom vokser opp under *aktivitetspedagogikkens* auspisier: den vil sannsynligvis i fremtiden mindre enn nogen tidligere generasjon kjenne seg hjemme i en gudstjeneste og en bønneform som bare lar en eller nogen ganske få bringe den enkeltes og menighetens Kristus-liv til synlig og hørbar utfoldelse. Den oppvoksende slekt vil føle øket trang til å gi Åndens skjulte liv en kultisk manifestasjon i en liturgisk bønneform som sterkere enn før må gi adgang til felles aktivitet og en dermed sammenhengende organisk samfundsfølelse. Tidens pedagogiske strømning overført til kultlivet vil bety en sterkere aksentuering av det motoriske, det aktuose, det dramatiske element. Og den utvikling i sakrifiell retning vårt gudstjenstliv nu har hatt i 2—3 generasjoner vil uten tvil økes og vil da naturlig også søke seg uttrykk ikke bare i hyppigere gudstjenester, men også i kirkens og den enkeltes

bønn, i dens takkoffer og tilbedelse, og her er da igjen tidebønnen den av alder naturlig givne form.

Videre har vi den nyere *kirke-teologi* som i denne sammenheng avgjort spiller en stor rolle. Kirken er igjen kommet i teologiens brennpunkt, og spørsmål om sakrament, om liturgi osv. ruver bra i mange tidsskrifter og publikasjoner. Det er symptomatisk at det 4de nordiske studentmøte som om en måned samles i Trondheim, har som motto »Den voksende kirke». Kirken har igjen for alt fler begynt å bli en levende organisme, ikke bare et statisk og institusjonsmessig statsapparat. Og til denne organismes liv og vekst kreves der en trofast og vedholdende bruk av nådens midler, i bønn og arbeide, i tilbedelse og offervillighet. Kirken er for teologien atter blitt hva den i seg selv alltid har vært: Kristi Legeme, og dens karakteristikum begynner igjen å bli det dynamisk-kultiske »ecclesia orans» (=den bedende Kirke), ikke bare det dogmatiske »congregatio vere credentium» (=samlingen av de som tror rett) eller det statiske: »communio sanctorum» (=de helliges samfund).

En religiøs *ordensdannelse* er begynt i alle de evangeliske kirkesamfund, visstnok ofte famlende, usikkert og i all beskjedenhet, men tendensene er der: stille dager, retreat, meditasjon og tilbedelse er ord og kjennsgjæringer som atter har fått innpass i vårt språk, vår forestillingsverden og vårt liv. Ja, bare selve dette konvent og dets motto ville ha vært temmelig utenkbart her i landet for bare 40—50 år siden.

Det tales for tiden mye om nødvendigheten av en fornyelse av bønneliv og menighetsliv, men en har ofte følelse av at det mer blir gitt alment gode råd enn gitt virkelig praktisk støtte og veiledning. Hva Norges kristenfolk, ja alle evangeliske kristne i dag fremfor alt trenger er vel både å *lære* om bønnens stille og skjulte vei, men *også* konkret og praktisk å *ledes* og *hjelpes i gangen på veien* så vi kan få hjelp til å be oss sammen igjen over partimurer og andre mer eller mindre kunstige skillelinjer frem til en troens og livets enhet i organisk samarbeide. Men skal dette lykkes, må den rette evangeliske og kirkelige lære om bønne og bønnens vei igjen lyde i kirke og forsamlingshus. Kort sagt: jeg tror ikke vi tar for hardt i når vi sier at det synes som tiden på mange måter er moden for en fornyelse av tidebønnen. Til å begynne med kanskje helst ved husandakten, i familiekretsen, som jo er menigheten i miniatyr. Visstnok er der i tiden også

adskillige spor som fører i motsatt retning; men de er bare altfor vel kjent til at de behøver å nevnes. Om dem alle gjelder ordene i salme 141,5: »varer det enn ved, så setter jeg min bønn imot deres ondskap». Her gjelder dessuten fremfor alt at vi ser hvem motstanderen i virkeligheten er: han som går omkring som en brølende løve og søker hvem han kan oppsluke. Mot ham vil vi ta på oss Guds fulle rustning og gripe troens skjold og frelsens hjelm, idet vi, som Paulus sier, »til enhver tid beder i Ånden med all bønn og påkallelse og er årvåkne deri med all vedholdenhet og bønn for alle de hellige», (Ef. 6,18). La oss så gjøre disse Bibelens ord til våre, i tro til Gud, i kjærlighet til vår næste, til vårt folk og vår kirke.

*Helge Fæhn.*

### Sanct Olov.<sup>1)</sup>

I Lidhults gamla kyrka fanns ett träbeläte, som var ungefär 1 ½ m. högt och som föreställde en man med ganska bistra drag. Enligt Rosengren, Ny Smålands beskrivning, trodde Lidhultsborna att bilden föreställde Kristian Tyrann. Och en gammal Lidhultsbo, fru Olsson, som år 1947 innehade Lidhults hotell, och som vuxit upp i socknen och väl mindes den gamla kyrkan, har berättat för mig vilken förskräckelse hon och andra barn kände när de närmade sig den skräckinjagande figuren.

Att bilden fått den tvivelaktiga hedern att identifieras som Kristian Tyrann kan möjligen betyda att minnet av denne konungs missgärningar i Småland på återvägen från Stockholms blodbad ännu på den tiden levat kvar i landskapet<sup>2)</sup>. Ty självfallet hade bilden intet med Kristian Tyrann att skaffa. Det finnes inte den minsta tvekan om att den i verkligheten föreställde den norske helgonkonungen, den helige Olof, som blev medeltidens populäraste helgon i hela Skandinavien, i kampen om själarna beseg-

<sup>1)</sup> Denna uppsats framträder utan alla andra anspråk än att kunna tjäna som inledning till en skildring av Lidhults gamla S. Olofskyrka, som i år håller på att uppföras å Tylösand.

<sup>2)</sup> Kristian II lät på sin återväg till Danmark från Stockholms blodbad binda och dränka abboten i Nydala jämte fem av hans konventsbröder.